

duerat, et Tabulæ testamenti. Ipsa namque Arca naturam humanitatis ejus; Urna mannae plenitudinem divinitatis: Virga Aaron potentiam sacerdotii ejus inviolabilem; Tabulæ testamenti designant, quia ipse est qui legem condidit, quique etiam benedictionem bis, qui legem faciunt, stabit. Bene autem Templum præ foribus Oraculi xv erat cubitorum longitudinis, quoniam adhuc in hac vita jejuniis et continentia castigari oportet, ut ad internæ dulcedinis satietatem pervenire videamur; nam hoc numero castigationem vitæ præsentis signari intelligit omnis, qui quadragenarium Moysi, vel Helix, vel ipsius Domini jejunium recte intelligere vult. Bene ipsum Oraculum, in quo Arca, quæ per Cherubin gloriæ tegebatur, xx cubitos longitudinis, latitudinis, altitudinis habebat, qui numerus perfectionem, ut diximus, geminæ dilectionis insinuat, quia quidquid in hac peregrinatione pro Deo geritur, totum hoc in illa mansionis patriæ perennis, ubi magnificentia ejus continua honorum spirituum laudatione sustollitur, in sola dilectionis amplitudine perficitur. Hæc nos, charissimi, in præsentis festi nostri gaudium de factura templi pauca ex pluribus fraternitati vestræ exposuisse libuit, quatenus et miranda terrestris domus fabrica delectaret audientes, et hæc eadem spiritualiter intellecta mentes nostras ardentius ad amorem supernæ habitationis erigeret. Sed etiam hæc modo exposita dedicatione, ac festivitate subsecuta, ita Scriptura conclusit (III Reg. viii, 66): *Et dimisit Salomon populo, qui benedictos Regi profecti sunt in tabernacula sua, lætantes, et alacri corde super omnibus bonis quæ fecerat Dominus David pueri suo, et Israel populo suo: Dimittet enim Dominus peracto*

A redemptionis munere electos suos in æterna tabernacula lætantes; non eos utique ulterius a sua præsentia removebit, sed a discrimine iudicii, quod in ære faciendum, docente Apostolo, novimus (I Thess. iv, 16), in habitationem Patriæ celestis immittens, ut pro suis quisque meritis promissam regni celestis sedem percipiant. Bene autem dicitur, quod *benedictos Regi profecti sunt in tabernacula sua*, quia hæc est nimirum sola occupatio quietissima ac fidelissima civium supernorum, hymnos gratiarum suo dicere conditori: hinc enim scriptum est (Ps. lxxxiii, 5): *Beati qui habitant in domo tua, in sæculum sæculi laudabunt te: lætantes in tempore, et alacri corde super omnibus bonis, quæ fecerat Dominus David servo suo, et Israel populo suo. Lætantes quippe justi super bonis, quæ a Domino accipiunt, tabernacula introeunt celestium mansionum, quia quamvis graves hujus sæculi, quamvis longi fuerint labores, breve nimirum et leve quidquid æterna bestitudo finitur. Unde oportet, Carissimi, ut in ædificatione Domus Dei unusquisque nostrum exhortando, obsecrando, increpando, ipse piis actibus decedendo, quantum valet, insistat, ne si quompiam Rex celestis nunc desiderare in opere sui templi conspexerit, hunc in tempore futuræ dedicationis, magnæ suæ solennitatis reddat exortem. Satagamus mutuo charitatis auxilio, ut omnes vos alacri corde, et indefessos in operibus, quæ ipse præcepit, inveniens, omnes ad præmia, quæ promisit, perpetuæ suæ visionis introducat Jesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Patre Deus in unitate Spiritus Sancti per cuncta sæcula sæculorum. Amen.*

MONITUM EDITORIS.

In editione Veronensi eo loci interseritur opusculum cui titulus: *Metrum in Genesim, ad Leonem papam*. Quod quidem carmen, cum ad Hilariom nos-

trum non pertinere nemo eruditorum inficias eat, ad Opera sancti papæ cui nuncupatur relegendam duximus.

LIBER DE PATRIS ET FILII UNITATE, ET ALIQNOT LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ INTERPRETATIO.

Qui hunc librum anno 1538 typis Frobenianis edidit, curaverunt, viz illum e prelo subduzerant, cum compererunt illum non novum Hilarii opus, sed rhapsodiam esse studiosi cujuspiam, tum e secundo libro de Trinitate, tum maxime ex nono consarcinatam, cui aliunde adtesta est appendix de variis Christi cognominibus. Hæc porro appendix descripta est ex cap. 6 libri de fide orthodoxa, apud Ambrosium et apud Gregorium Naz. vulgati, quem Gregorii Bæstici esse plurimi arbitrantur. Ex eodem additamento conficitur sermo in appendice Augustini nunc 113.

Deus qui ubique est (Ex lib. ii Hilarii de Trinit., num. 6), et ubique totus est, ita regimen intelligen-

tiæ excedit, extra quem nihil est, cui semper sit, ut hoc modo se velit in veritate sacramenti intelligi. Hoc imperspicibilis naturæ est nomen in Patre, quod Deus invisibilis, ineffabilis, infinitus, ad quem et eloquendum sermo sileat, et investigandum sensus hebetetur, et complectendum intelligentia coarctetur. Deficit ergo (Ex num. 7) in nuncupatione confessio, et quidquid illi sermonum aptabitur, Deum ut est, quantumque est, non loquetur. Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus, adorandus est, et iis officiis eloquendus.

Est autem Filius progenies ingenit (Ex num. 3),

unus ex uno, verus a vero, vivus a vivo, perfectus a perfecto, virtutis virtus, sapientiæ sapientia, gloria gloriæ, imago invisibilis Dei, forma patris ingenti : habet igitur natiuitatis huius utique secretum (*Ex num. 9*). Et si quis forte intelligentiæ suæ imputaverit, generationis huius sacramentum non posse consequi, cum tamen et Pater sit absolute intellectus, et Filius nec major eo, nec minor ; sine dolore a me audiet, Ignoro, ego nescio, non requiro. Consolabor me tamen : Archangeli nesciunt, Angeli non audierunt, Propheta non sensit, Apostolus interrogavit, Filius ipse non edidit. Cesset dolor querelarum. Non te, quisquis es qui hæc quæris, revoco in excelsum, non in amplitudinem teudo, non deduco in profundum.

Hæc de natura divinitatis attingimus (*Ex num. 11 B et 12*), non summam intelligentiæ comprehendentes, sed intelligentes incomprehensibilia esse quæ loquimur. Nullum ergo, dicis, officium fidei est, si nil poterit comprehendi. Immo hoc officium fides profiteatur, id unde quæritur incomprehensibile sibi esse scire. Superest de inenarrabili generatione Filii adhuc aliquid : immo aliquid illud adhuc totum est. *Æstuo, differor, habesco*, et unde incipiam nescio. Nescio enim quando natus sit Filius : et nefas est mihi scire quando natus sit Filius. Quem imprecor ? quem implorem ? ex quibus libris ad tantarum difficultatum narrationem verba præsumam ? Evolvam omnem Græciæ scholam ? Sed legi, ubi sapiens ? ubi scriba ? ubi conquisitor sæculi ? In hoc ergo mundo sophistiæ multi et sapientes sunt : sapientiam autem Dei repronaverunt. Scribam legis consulam ? Sed ignorat, et crux Christi scandalum est. Hortabor forte vos convivere et tacere : quia ad venerationem ejus satis sit, quod in Evangeliiis prædicatur tanta inter homines fecisse stupenda prodigia.

Ex num. 13. — Consistit enim meum in patrociniis meditarum difficultatum piscator egens, ignotus, indoctus, manibus lino occupatis, veste humida, pedibus limo oblitis, totus e navi. Quærite et inveni, utrum mirabilis fuerit mortuos suscitasse, an imperito scientiam istius doctrinæ intinasse ? Ait enim, In principio erat Verbum. Transeuntur tempora, transmittuntur sæcula, tolluntur ætates : piscator meus illitteratus liber a tempore est, vicit omne principium.

Principium lib. ix. — Tractantes ante paucos dies de indifferenti natura Dei patris et Dei filii, etc., usque ad hæc num. 14. Ac sic perfectam fidem docuit, cum id quod modo est, ejusdem temporis opus sit ; et id quod operatur Pater operatur et Filius extra singularis sit unionem.

Ex capit. 6 Tractatus de fide orthodoxa. — Denique pro captu, pro viribus, pro fide nostra intueamur Deus quid sit : et videamus an illi possit aliquid comparari. Certe hoc est Deus, quod et cum dicitur, non potest dici ; cum æstimatur, non potest æstimari ; cum comparatur, non potest comparari : cum definitur, ipsa definitione sua crescit : qui cælum

A manu sua operit, pugno omnem mundum claudit, quem totum omnia nesciunt, et metuendo sciunt, cujus nomini et virtuti famulantur, hunc orbis ex ipsa elementorum sibi succedentium momentanea vicissitudine testatur.

Ratio quædam est, quæ apud Græcos λόγος appellatur, quæ inter Patrem et Filium personas vel vocabula distinguit : quia ipse Filius ratio dicitur, quæ tamen ratio multis nominibus appellatur. Modo enim verbum, modo virtus, modo sapientia, modo dextera, modo brachium, modo margarita, modo thesaurus, modo retia, modo aratrum, modo fons, modo petra, modo lapis angularis, modo agnus, modo homo, modo vitulus, modo aquila, modo leo, modo via, modo veritas, modo vita, cum sit Deus omnia et in omnibus. Et per hæc vocabula divinarum dispensationum mysteria cognoscantur.

Nam et ob hoc Verbum nuncupatur : quia et proprie divino ore processit, et nihil Pater sine eo aut jussit, aut fecit. Virtus dicitur : quia vere de Deo, et semper cum Deo, et omnis potestas Patris in ipso consistit. Sapientia appellatur : quia de corde Patris adveniens arcana in cœlestibus (*Apud Ambr. cœlestia credentibus*) reseravit. Dextera nuncupatur : quod per eum omnia opera divina perfecta sunt. Brachium dicitur : quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur : quia nihil illo pretiosius invenitur. Thesaurus dicitur : ut in ipso omnes divitiæ regnorum cœlestium, quæ reconditæ sunt, agnoscantur. (*Ambr. conditæ agnosc.*) Retia dicitur : quia per ipsum, et in ipso de mari sæculi, gentium quasi multitudo piscium in Ecclesia congregantur, ubi bonorum malorumque discrimina cognoscuntur. Aratrum nuncupatur : quia signo crucis suæ gentium pectora subiguntur, ut necessario semini præparentur. Fons aquæ appellatur : quia ex eo sitientium corda cœlestis aquæ gratia irrigantur. Petra dicitur : quia credentibus fortitudinem, incredulis duritiem præstat. Lapis dicitur angularis : quia utrosque parietes veteris ac novi Testamenti unus mediator in semetipso continens copulavit. Agnus appellatur : ut innocentia Christi et passio demonstraretur. Homo dicitur : quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. Vitulus dicitur : quia propter nostram salutem pati sustinuit. Aquila dicitur : quia post venerabilem resurrectionem, quasi remis alitum, ad Patrem revolavit (rex alitum ad Patris revolat sedem). Idem leo dictus est : quia ipse est rex regum, qui mortem ac diabolus virtutis suæ potestate comminuit. Via est : quia per ipsum accessum habemus (adscensus est) ad Deum patrem. Veritas est : quia mendacium nescit. Vita est : quia ipse universa vivificat. Vides ergo, quia per hæc vocabula significatio- nes dispositionum et operum divinarum præsentis sunt : non tamen ipse Deus per hæc proprie definitus est.

Ex cap. 8 prædicti Tractatus. — Est ergo Pater Deus immensus, æternus, incomprehensibilis, inæstimabilis. Est et Filius ejus Dominus noster tantus,

quantus est Pater; sed non aliunde, sed de Patre: **A** quia inquit, *De Patre exivi*, hoc est, lumen de lumine. Quod si filium (*Apud Ambros.* huc accedit quod sic filium) Dei, ut jam dictum est, visum a patribus approbamus, ut non totum in illo quod Dei est videatur: sed dispositiones rerum futurarum, quæ suis quibusque temporibus complenda erant, in ipso per

imaginem cernerentur. Nam Filium quis videre potuit antequam conspicabilem materiam cum placuit assumpsit, vel ipsum hominem induere dignatus e-t? Quia et si Abrabæ visus est, sed in forma humani corporis visus est, qua de ejus fuerat carne (*Apud Ambros.* quo scil. postremis temporibus in homine venturus esse ostenderetur).

DE ESSENTIA PATRIS ET FILII CONTRA HÆRETICOS LIBER UNUS.

Hunc quoque librum a Ludovico Miræo ex Victorina bibliotheca vulgatum, e libris de Trinitate conflatum esse primus observavit Gillotius: qui locis, e quibus centones quique distracti sunt, notatis, cætera suppressit. Et vero quis rivulos quæritet sæculentos, cum purum fontem ad manum habeat?

Loquitur Evangelium, qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. Conclusa sunt omnia adversus hæretici furoris ingenia, etc., *ex lib. vii de Trin. a num. 21 post medium, ad hæc ejusdem libri num. 31.* Et quia calumnia dicti tamquam insolentis existeret, ut conscientiam (potentiam) potius naturæ demonstraret. *Quibus subnectit auctor hæc num. 33.* Et audiamus eum omnem fidei hujus cognitionem Apostolis revelantem: ait enim, Ego sum via et veritas et vita, *nisi quod pro* Et audiamus, *ponit audi: ac prosequitur usque isthæc num. 39,* ut hic Domini sermo sequeretur, Non creditis quoniam ego in Patre, et Pater in me? *Hinc C*

transit ad lib. viii, unde primum præmissis vocabulis, Fratres mei, exscribit hæc num. 14. Quæ scripta sunt legamus, et quæ legerimus intelligamus: *et ubi pervenit ad verbum num. 20.* Omnia quæ habet Pater, Filii sunt: et omnia quæ Filii sunt, Patris sunt. Ipse enim ait, Et mea omnia tua sunt, et tua mea; *omittit quæ ab hinc ad medium num. 21 intercedunt: unde rursus exscribit: Vivificamur ergo propter inhabitantem in nobis Spiritum Christi, etc., ad hæc usque num. 26.* Habitat enim in nobis Christus: et habitante Christo habitat Deus. *Demum reliquis hujus numeri verbis omissis, comparat initium numeri 27, quo toto ac subsequente fere toto descripto, clauditur liber his verbis: Si vero per adoptivum nomen hic dominus est, Spiritu sancto carens spiritu erroris animaris; quia nemo nisi in Spiritu sancto Dominum Jesum potest dicere: quibus auctor adjecit duntaxat, quia ipse operatur omnia in omnibus.*

MONITUM EDITORIS.

Hic in editione Veronensi, quam recudimus, mentione facta de duabus epistolis *Hilarii ad Augustinum* inscriptis, sequitur fragmentum titulum habens præfixum *Fides Alcuini*. Horum vero monumentorum neutrum eo loci recudere debuimus, quandoquidem nec supradictæ epistolæ ad Auctorem nostrum pertineant aut pertinere possint, ut cuique patebit

sive chronologiam sive etiam illarum textum attendenti (*Vid. Opp. Aug. t. xi pp. 673 et 1007 nost. edit.*); nec *Fides Alcuini* alii quam percelebri monacho cujus nomine insignitur, salvis criticæ regulis, adjudicari queat, aut aliasquam inter ipsius Opera convenienter collocari.

NICOLAI FABRI IN FRAGMENTA SANCTI HILARII PRÆFATIO.

Huic Operi tantum adjecimus notulas ad imam D paginam ascriptas. Cum autem auctorum verba excerpere satis habuisset Faber, nec curasset notare quo ex libro ea excerpisset, commodius visum est historicorum sacrorum locos secundum editiones *Valesii*, quamvis *Fabro* posteriores indicare.

Clarissimo viro *JAC. AUGUSTO THUANO* Sacri consistorii Consiliario, Senatusque Parisiensis Præsidi doctissimo atque prudentissimo, *NICOLAUS FABER. S.*

1. *Quale hoc Opus.* — Ecce tibi restituo, *PRÆSES*

AMPLI-SIME, beati Hilarii Pictavensis episcopi librum a viro doctrina, prudentia, morumque integritate maximo, *P. Pitheco* suprema voluntate relictum, meæque fidei, ut solidus ad te perveniret, id est sine ulla deductione et quam optimo jure apud testatorem, fuit commissum. Munus est, si folia numeres, non valde magnum, sed si auctoris dignitatem, si fatum libri, si rei de qua tractat gravitatem consideres, ejusmodi, ut non acceptissimum esse nequeat. Tibi enim omnium disciplinarum genere instructissimo, Gallicæ salutis ac laudis amantissimo, et